

РОЗВИТОК КУРДСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В ТУРЕЧЧИНІ

Розглянуто розвиток проблеми курдського етносу в Турецькій Республіці, вирішення її урядом протягом 30 років; політику Ердогана, зокрема освітню, та дії курдів на сучасному етапі в період війни з ІДІЛ. Автор дійшов висновку, що турецька влада дедалі частіше використовує мирні заходи щодо курдських повстанців, але не дозволить дати їм право на створення автономії.

Ключові слова: Туреччина; курдські повстанці; Ердоган; ІДІЛ; автономія.

Курдська проблема привертає дедалі більшу увагу на сучасному етапі міжнародних відносин у період дестабілізації Близького Сходу. Курди як народ проживають у чотирьох країнах Близького Сходу, однією з яких є Туреччина. Після утворення Іракського Курдистану представники цього етносу в Турецькій Республіці вимагають від уряду, щоб їм забезпечили рівні права з громадянами цієї ж країни та прагнуть до автономії. Війна провідних держав з ІДІЛ торкнулася Туреччини та курдів. Останніх, у свою чергу, підтримували західні країни в боротьбі з Ісламською державою. Отже, для курдів усіх чотирьох країн це є шанс об'єднатися та утворити власну державу. Туреччина як один із лідерів Близького Сходу втрутилася у війну з ІДІЛ, але проводить воєнні операції в курдських районах, тому така війна Туреччини на два фронти є забезпеченням безпеки власної країни та перешкоджанням курдам наблизитися до незалежності свого етносу.

Курдська проблема привернула увагу як російських, так і вітчизняних дослідників: Н. Мосакі [5], І. Семиволоса [2], М. Слінкіна [1], П. Сивоконя [4], К. Жарова [3].

Мета авторів цієї статті – простежити розвиток курдського питання в Туреччині, мирні та збройні заходи в приборканні бойовиків та дії курдів в умовах боротьби з ІДІЛ.

У 1980 р. керівництво Робочої партії Курдистану (РПК) залишило країну, створивши кілька таборів із підготовки бойовиків у Сирії та Лівані. Після повернення до Туреччини в 1984 р. РПК знову вдалася до збройного насильства, причому перелік об'єктів, проти яких воно було спрямоване, значно розширився. Кінцевою метою збройної боротьби декларувалося створення незалежної Курдської держави. У 1986 р. в Дамаску було утворено Народно-визвольну армію Курдистану (НВАК). Її основним завданням було розгортання збройної боротьби та створення умов для встановлення в Турецькому Курдистані, у першу чергу в сільських районах, влади РПК. Роль зовнішнього крила, що діяло за кордоном і виконувало щодо НВАК функції бойового й тилового забезпечення (фінансування, матеріально-технічні ресурси, комплек-

тування та підготовка кадрів, ведення розвідки і т. д.) взяв на себе Фронт національного визволення Курдистану (ФНВК), утворений 21 березня 1985 р. Починаючи з 1990 р., відкрилися «курдські інформаційні центри» в Західній Європі та Америці. Крім ведення пропагандистської роботи, на них покладалося завдання зі збору коштів, який здійснювався як легальними методами, так і нелегальними, часто з використанням підконтрольних кримінальних структур [1, с. 34].

Одним із важливих джерел надходження коштів для ведення збройної боротьби загонами РПК в Туреччині була допомога Іраку, Ірану й Сирії, остання з яких прийняла в 1980 р. керівників партії, що уникнули репресій, і надала їм сприяння в організації таборів із підготовки бойовиків на своїй території і в долині Бекаа в Лівані. Лише у вересні 2000 р. між Туреччиною та Сирією було досягнуто домовленості, що остання припинить надавати підтримку РПК.

У березні 1987 р. керівництво Робочої партії Курдистану визнало необхідним проводити рейди збройних формувань проти окремих сіл, які вийшли з-під партійного впливу, і спалювати їх. Напади тривали аж до початку 1990 р., коли лідер РПК А. Оджалан був змушений відмовитися від подібних форм збройних акцій. У боротьбі проти РПК влада Туреччини широко використовувала адміністративно-поліцейські заходи та правове регулювання. У травні 1983 р. було прийнято закон про національні поселення, згідно з яким влада отримала право в інтересах національної безпеки переселяти громадян з однієї частини країни в іншу. Закон було використано в Турецькому Курдистані за двома основними напрямками. Перший – створення «зон безпеки» завширшки від 10 до 20 км уздовж кордону з Сирією, Іраком та Іраном. Другий – переселення курдських сімей, цілих сіл і племен із районів, що перебували під впливом РПК, у центральну й західну частини Туреччини. Для боротьби з повстанським рухом уряд зосередив більше чверті збройних сил країни в горах на сході та південному сході Туреччини. Особливо широкий розмах бойових дій проти збройних формувань РПК відбувся в другій половині 1990-х рр. Масштабна воєнна операція була підготовлена і проведена навесні 1996 р. У південно-

східні райони країни було перекинуто близько 30 тис. військовослужбовців [1, с. 36].

Найбільшою за всі роки боротьби проти курдського руху стала воєнна операція «Мурат», яка тривала з 24 квітня до 16 травня 1998 р. у вілайєтах Бігель, Муш, Бітліс і Діярбакир на загальній площі 16 тис. км². У ній взяло участь 40-тисячне турецьке військо. Було вилучено велику кількість зброї та боеприпасів. За даними генерального штабу збройних сил Туреччини, 99 бойовиків було вбито, 23 поранено та захоплено в полон, загинули 10 турецьких військовослужбовців і 13 було поранено [1, с. 37].

У питаннях посилення антикурдської політики Туреччину підтримували США. За їхнім схваленням наприкінці травня 1983 р. угруповання турецьких військ чисельністю 15 тис. осіб вторглося до Північного Іраку на глибину 30 км задля знищення переважно опорних баз Демократичної партії Курдистану (ДПК). Іншу транскордонну операцію було проведено в жовтні 1984 року. Того ж року колишню угоду було пролонговано й доповнено. У середині серпня 1986 р. літаки Ф-4 «Фантом» ВПС Туреччини завдали бомбових ударів по курдських населених пунктах на півночі Іраку. Було вбито сотні мирних жителів, у тому числі жінок і дітей. У 1988 р. із завершенням ірансько-іракської війни (першої війни в затоці), угоду було в односторонньому порядку розірвано Іраком. Але й після цього Туреччина продовжила проведення транскордонних операцій. Поразка Іраку в 1991 р. в ході другої війни в Перській затоці призвела до створення в Північному Іраку зони безпеки для іракських курдів. Для розгрому загонів і баз збройних формувань РПК на іракській території, починаючи з серпня 1991 року, було проведено кілька операцій різного масштабу. Знову страждало мирне населення.

Зусилля турецьких спецслужб і продовження повітряних нальотів і рейдів сухопутних військ на іракську територію дали результати. Лідер Патріотичного союзу Курдистану (ПСК) Джалал Талабани на початку листопада 1991 р. виступив із закликком до РПК оголосити про припинення вогню на південному сході Туреччини. У жовтні наступного року збройні формування двох основних військово-політичних угруповань іракських курдів – ДПК і ПСК – загальною чисельністю 50 тис. осіб почали наступ на бази РПК, розташовані вздовж іраксько-турецького кордону. Одночасно з турецької сторони майже 100-тисячний контингент збройних сил Туреччини за підтримки авіації протягом 40 днів вів бойові дії проти загонів НВАК. Розуміючи безглуздість кровопролиття між курдами, РПК і ПСК підписали угоду про припинення вогню, згідно з якою бази РПК було перенесено в район Залі. Отримуючи матеріальну допомогу від Туреччини, ДПК під тиском турецької влади закрила на підконтрольній території інформаційні бюро РПК і вислала її партійних працівників [1, с. 38].

Вплив РПК в Північному Іраку змусив Туреччину навесні 1995 р. провести другу, наймасштабнішу після 1974 р., військову операцію за межами країни під умовним найменуванням «Сталь». Того ж року, у липні, Туреччина провела ще одну транскордонну операцію меншого масштабу, у якій було задіяно 3 000 військовослужбовців; у липні 1996 і травні 1997 рр. – ще

кілька операцій зі вторгненням на територію Іраку на глибину до 25 км². Кровопротиття та знесення змусили РПК виступити з ініціативою припинення бойових дій та пошуку мирних шляхів вирішення курдської проблеми: у серпні 1999 р. керівництво РПК дало вказівку вивести свої збройні формування за межі турецьких кордонів. Після арешту А. Оджалана на проведеному в кінці січня 2001 р. V засіданні Ради президії РПК було прийнято рішення про призупинення діяльності партії в країнах Європейського Союзу і в межах кордонів Республіки Туреччина [2, с. 40].

У XXI ст. збройні сутички відновилися. 21 жовтня 2007 р. курдські бойовики здійснили напад на турецький конвой у провінції Харярі, неподалік від кордону з Іраком. У результаті зіткнення було вбито 16 і поранено 20 турецьких солдат. У відповідь на напад турецька армія провела на кордоні зі своїм південним сусідом спецоперацію, у ході якої було вбито 32 курдських бойовиків. Втрати турецької армії, за різними даними, становили від 12 до 17 вояків. За чотири дні до зазначених подій парламент Туреччини більшістю голосів надав уряду повноваження на проведення воєнної операції в північному Іраку, де, за даними військових, зосереджено близько 3,5 тис. бойовиків Робочої партії Курдистану (РПК). Прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган, лідер правлячої Партії справедливості та розвитку, коментуючи зазначену резолюцію, заявив, що вона не передбачала негайного вторгнення. Відкладення термінів проведення операції попри те, що на кордоні з Іраком уже зосереджено 150-тисячне угруповання турецьких військ, пояснювалося кількома причинами. По-перше, у серпні 2007 р. за посередництва США було укладено турецько-іракську угоду про боротьбу з тероризмом, яка виключала можливість транскордонної операції в Іраку. По-друге, це дипломатичний тиск на турецький уряд з боку США та Європейського Союзу, оскільки, на їхню думку, повномасштабне турецьке вторгнення підірвало б стабільність у відносно спокійному регіоні, яким вважався Ірак. У вересні 2007 р. турецький спецназ, відповідно до укладеної угоди, ліквідував на території Іраку кількох командирів курдських сепаратистів, а турецькі урядовці недвозначно натякнули своїм іракським колегам про взяті на себе зобов'язання. Очільник Курдської автономії Абдурахман Кадірчі на початку листопада заявив про можливість припинення бойових дій проти турецької армії в разі, якщо турецька сторона висуне «план мирного врегулювання» курдської проблеми. До списку вимог додали лише звільнення лідера РПК Абдулли Оджалана, який перебував у турецькій в'язниці за звинуваченням у сепаратизмі та державній зраді [2, с. 48–49].

З 2008 р. Анкара розробляє й реалізовує різні проекти із соціально-політичного врегулювання проблеми. Ердоган офіційно визнав, і це дуже важливо, наявність «курдського питання». Ці заходи не принесли відчутних результатів, оскільки РПК продовжувала стріляти й підривати стабільність у країні. Дії бойовиків, звичайно, були значно skutі широкомасштабними операціями армії та ВПС. Екстремісти втрачали багато людей і своїх баз, але рішучість продовжувати боротьбу в них залишалася.

Тема безпосередньо мирного врегулювання почала актуалізуватися лише в середині 2012 р., коли парламент продовжив мандат генштабу на транскордонні операції в Північному Іраку. Наприкінці 2012 р. активно обговорювалася інформація про проведення в Осло переговорів між розвідкою та командуванням РПК. Із січня до березня 2013 р. представники прокурдської Партії миру і демократії (ПМД) провели низку зустрічей з ув'язненим лідером РПК Оджаланом, щоразу зачитуючи його послання про необхідність і важливість швидкого миру. 21 березня 2013 р. він закликав РПК припинити збройну боротьбу, на що партія відповіла згодою, і почати виведення формувань із Туреччини [3, с. 23].

Чинний лідер РПК Мурат Карайилан заявив 25 квітня 2015 р., що партія та її солдати 8 травня почнуть покидати республіку [7].

Умови, висунуті Карайиланом, у зв'язку з початком виведення формувань здаються жорсткими, ультимативними і не зовсім відповідають інтересам Анкари. Ці умови такі:

- повстанці будуть залишати країну без ведення боїв за власною ініціативою, використовуючи їм відомі шляхи;

- вивід бойовиків буде зроблений до Південного (Іракського) Курдистану;

- якщо турецька армія в процесі виводу зробить напад, проведе операцію або бомбардування проти повстанських формувань, вивід буде терміново припинено [7].

Це лише найбільш істотні вимоги РПК. Бойовики заявили, що, виконуючи умови перемир'я, не складуть зброю.

Карайилан, у свою чергу, дав зрозуміти, що РПК готова роззброїтися, але знову ж на певних умовах. Він позначив три етапи врегулювання курдського питання. Перший етап передбачає відмову від збройної боротьби, який діє з 23 березня 2013 р., і виведення формувань РПК із Туреччини, що почався 8 травня 2015 р. На другому етапі необхідно, щоб Анкара виконала свої зобов'язання, що стосуються демократичних конституційних реформ, скасування будь-яких приватних і спеціальних структур сил безпеки, що застосовувалися в боротьбі в РПК, і створення сприятливої атмосфери. Після виконання цих завдань почнеться третій етап – нормалізація. У його рамках буде проходити зміцнення мирної основи, забезпечуватися суспільний консенсус, піде мова про рівноправність і свободи. Паралельно з реалізацією звільнення кожного курда (мається на увазі заарештованих бойовиків), включно з лідером Оджаланом, відбудеться повна відмова від зброї та роззброєння повстанців [7].

Громадянська війна в Сирії, у якій також проживають курди, та участь у ній ІДІЛ, спровокували бурхливу реакцію курдського населення Туреччини на зруйнування поселень представників їхнього етносу в Сирії. Турецькі курди мають бажання підтримати свій народ у війні в сусідній державі. Уряд Туреччини не може дозволити зробити такий крок, тому що виступає проти зростання військової потужності курдів, щоб це не обернулося проти нього самого, який карає за впадки курдського сепаратизму.

21 липня 2015 р. на кордоні із Сирією терорист-смертник підірвав себе в натовпі курдів і турецької молоді, які зібралися на мітинг на підтримку відновлення сирійського міста Кобані, зруйнованого силами ІДІЛ у 2014 р. Унаслідок вибуху загинула 31 особа, понад 100 осіб отримали поранення. Цікаво, що через кілька днів у турецькому Курдистані було вбито кілька поліцейських. Це справа рук радикальних угруповань курдів. У відповідь на це Анкара почала повномасштабну війну відразу на два фронти. Її авіація завдала ударів по позиціях ісламістів у Сирії й одночасно розбомбила тренувальні табори курдів у прикордонних зонах. А у великих містах країни почалися арешти провідних курдських діячів [6].

Зараз Туреччина готова з Вашингтоном створити демілітаризовану зону завглибшки 120 км, щоб вибити звідти ІДІЛ і передати територію під контроль сирійській опозиції [6]. Але є два моменти. Перш за все, ніхто не знає, хто ці сирійські повстанці, які зможуть контролювати нову зону. І головне, в обмін на допомогу в боротьбі з ІДІЛ Анкара хоче, щоб Захід припинив підтримувати курдів.

Анкара вже давно з побоюванням стежить, як вплив і бойова міць курдів постійно зростають. У 2014 р. в США серйозно розглядали можливість їхнього використання, щоб перемогти ісламістів або принаймні зупинити розповсюдження їх в Іраку. Тоді Америка щедро постачала курдським повстанцям зброю та гроші. Американські інструктори допомогли сформувати більш ніж 300-тисячне ополчення [4, с. 36].

Турецький (Північний) Курдистан, який влада країни називає «Східною» та «Південно-Східною Анатолією», є найбільш відсталим у соціально-економічному плані регіоном Туреччини. У турецькому Курдистані традиційно спостерігається найбільш високий рівень неосвіченості в Туреччині. Значна частина населення Курдистану, яка навчалася в школах, має лише початкову та неповну середню освіту. Низький рівень освіченості, на думку курдських націоналістів, мав для курдів і позитивний ефект. Система освіти в Туреччині слугує одним із найпотужніших важелів асиміляції. При цьому найбільше асиміляції перешкоджав високий рівень неосвіченості серед курдських жінок. Патріархальний устрій життя сім'ї утримував курдських жінок від освіти, а в умовах, коли значна частина чоловіків їхала на заробітки в інші регіони, і без того висока роль жінки в курдській сім'ї ставала винятковою. Турецька влада, розуміючи багато проблем, від початку 2000-х рр. почала робити активні спроби залучення в систему народної освіти Туреччини саме курдських дівчаток. Батьки часто не можуть дозволити віддати дітей у школу, оскільки багато з них допомагають їм по господарству. Основною метою турецької влади щодо курдів від моменту створення Турецької Республіки було знищення їх – або за допомогою освіти, або фізичного знищення. Відсутність можливості для курдських дітей піти в курдськомовну школу й необхідність отримання освіти лише турецькою мовою призводить до сильного психологічного дискомфорту дітей, особливо дівчаток.

У 2003 р. Міністерство освіти Туреччини почало кампанію під назвою «Дівчата, ідіть у школу!». У

2004 р. цю кампанію було поширено на 33, а 2005 р. – на 53 провінції. Формально цією кампанією було охоплено більшість провінцій Туреччини. Турецька влада запропонувала сім'ям, які віддають своїх дочок навчатися в школу, щомісячну винагороду. При цьому 2004 р. вперше за весь час витрати Туреччини на освіту перевищили військові витрати країни. Частину коштів освітнього бюджету було витрачено на винагороду батькам, які погодились відправити своїх дочок у школу. На той час сума становила близько 10 дол. на місяць за початкову школу, і 17 дол. – за середню школу. Така політика суттєво збільшила кількість охочих батьків віддати своїх дітей до школи. Курдські ЗМІ зазначають, що проект залучення до турецької мови курдських дівчаток фінансує ЮНІСЕФ, ігноруючи в такий спосіб один з основоположних принципів організації, що кожна дитина має право отримувати освіту рідною мовою [5, с. 96].

Отже, протягом кількох десятків років Туреччина мала боротися та приймати рішення щодо розв'язання

курдської проблеми. У цій статті було розглянуто окреслену проблему, починаючи з 1980-х рр. до 2015 р., проаналізовано її розвиток. Дійсно, політика Ердогана внесла корективи «м'якої сили» в підході до проблеми сепаратизму. А саме: детально було розглянуто освітню політику, яка збільшила кількість учнів у школах, тим самим пришвидшила процес асиміляції з турецьким населенням, де виховують патріотизм до держави. Повстанці прагнуть отримати автономію всередині країни й просять допомоги в населення курдського народу інших країн, наприклад Сирії та Іраку. Остання укладала декілька разів транскордонні угоди з Туреччиною. Користуючись таким правом, Туреччина провела декілька операцій на території Іраку з турецькими курдами, які переховувались в іншій країні. Західні країни підтримують курдів як знаряддя в боротьбі проти Аль-Каїди в Іраку та з ІДІЛ на сучасному етапі. Туреччина не бажає надавати автономію курдському населенню, а тому вдається як до збройного, так і мирного врегулювання проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слинкин М. М. Турецкий Курдистан: четверть века вооруженной борьбы, не выявившей победителя / Михаил Михайлович Слинкин // Военно-исторический журнал. – 2006. – № 10. – С. 34–38.
2. Семиволос І. Нова стратегія Туреччини: Ірак як передчуття / Ігор Семиволос // Зовнішні справи. – 2007. – № 12. – С. 40–49.
3. Жаров К. Турція і курди: оружие не всесильно / Кирилл Жаров // Компас. – 2013. – № 24. – С. 23–24.
4. Сивоконь П. Сложный союзник / Павел Сивоконь // Корреспондент. – 2015. – № 30. – С. 36–37.
5. Мосаки Н. З. Турецкая образовательная политика и ассимиляционные процессы у курдов / Нодар Зенайлович Мосаки // Этнографическое обозрение. – 2012. – № 5. – С. 96–98.
6. Ісламська держава Іраку та Леванту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Турецький Курдистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

П. Н. Тригуб, Черноморський державний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна

Т. І. Лукина, Черноморський державний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна

РАЗВИТИЕ КУРДСКОЙ ПРОБЛЕМЫ В ТУРЦИИ

Рассмотрено развитие проблемы курдского этноса в Турецкой Республике, решение ее правительством на протяжении 30 лет; политику Эрдогана, особенно образовательную, и деятельность курдов на современном этапе в период войны с ИГИЛ. Автор пришел к выводу, что турецкое правительство чаще стало использовать мирные меры к курдским повстанцам, но не позволит дать им право на создание автономии.

Ключевые слова: Турция; курдские повстанцы; Эрдоган; ИГИЛ; автономия.

Р. М. Trigub, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

Т. І. Lukina, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF THE KURDISH PROBLEM IN TURKEY

Relevance. The Kurdish problem attracts more and more attention at the present stage of the international relations in period of Middle East destabilization. Kurds as the nation live in four countries of the Middle East, one of which is Turkey. After formation of the Iraqi Kurdistan representatives of this ethnos in the Turkey Republic demand from the government to provide them the equal rights with citizens of this country and recognize their future autonomy. War of the leading world countries with Islamic state concerned Turkey and Kurds. In turn, the last ones were supported by the western countries to fight with Islamic state, thus for Kurds it is chance to unite from 4 states and form own country Turkey as one of the Middle East leader interfered in war with Islamic state, and, in the same time, had military operations in the Kurdish areas. This two-front Turkey war provides security of own country and prevents Kurdish independence, as usual.

Object is development of the Kurdish problem in Turkey since the end of the XX century to the modern times.

Subject – policy and measures of Turkey Republic toward armed performances, the impact of such acts on international state status.

The Kurdish problem attracts Russian and Ukrainian researchers: N. Mosaki, I. Semivolos, M. Slinkin, P. Sivokon, K. Zharov.

In this article author was aimed to follow the progress in the solution of the Kurdish question in Turkey, the peaceful and armed approaches to restraint of Kurds, a role of the leading states in an internal problem of the Republic of Turkey.

After defining the purpose, it is possible to allocate the following tasks:

- investigate problems at the end of the XX century;*
- define Erdogan's politics in the solution of the Kurdish separatism;*
- investigate actions of the Turkish government in two-front war, to Islamic state and Kurds;*
- consider educational policy of the government, assimilation of Kurds with Turks.*

Keywords: *Turkey; Kurdish rebels; Erdogan; ISIL; autonomy.*

Рецензенти:

Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф.

(Чорноморський державний університет імені Петра Могили);

Морозов А. Г., д-р іст. наук, проф.

(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького).

© Тригуб П. М., Лукіна Т. І., 2015

Дата надходження статті до редколегії 09.10.2015